

Paul Zietsman, *Paul Kruger se laaste jare, 1899-1904*

Bienedell Uitgewers, Pretoria, 2006

164 pp

ISBN 0-9584118-2-4

R190.00

Paul Kruger was ’n geliefde, maar omstrede figuur in sy leeftyd. Selfs in ons tyd maak hy opspraak. Ons lees in koerantberigte dat ’n straatnaam in St. Gallen, Switserland, wat na sy dood na hom vernoem is, onlangs om politieke redes verander is.²³ Hedendaagse politici besef nie met watter helderverering Paul Kruger tydens die Anglo-Boereoorlog in Europa verwelkom is nie. Die heldeverering hou verband met die moed wat hy geopenbaar het om teen die magtige Engeland in opstand te kom. Hy was ook ’n onversetlike kampvegter vir onderrig in Afrikaans.

Paul Zietsman, met sy kennis van die Afrikaanse taalstryd, kan met gesag oor Paul Kruger as historiese figuur skryf.²⁴ Sy outoriteit as geskiedskrywer en kennis

-
- 22 Works such as R L Watson’s *The Slave Question: Liberty And Property In South Africa* (Witwatersrand University Press, Johannesburg, 1991); A Bank, *The Decline of Urban Slavery at the Cape, 1806-1843* (Centre for African Studies, University of Cape Town, 1991); N Worden and C Crais (eds), *Breaking the Chains: Slavery and its Legacy in the Nineteenth Century Cape Colony* (Witwatersrand University Press, Johannesburg, 1994); and J Edwin Mason, *Social Death And Resurrection: Slavery and Emancipation in South Africa* (University of Virginia Press, Charlottesville, 2003) are noteworthy
- 23 J Ferreira, Oom Paul: gesante kon Switsers gerus “reggehelp het”, *Beeld*, 10 Junie 2009, p 3
- 24 P H Zietsman, “Die stryd oor die Afrikaner se taal in die Kaapkolonie en Transvaal 1899-1908” D Litt et Phil -tesis, Universiteit van Suid-Afrika, 1982

van die tydperk waarin die boek afspeel, kan dus nie bevestig word nie. Daar is reeds besonder baie oor Paul Kruger gepubliseer. Oor sy laaste jare het daar ook enkele publikasies die lig gesien, soos onder meer sy eie herinneringe wat aan H.C. Bredell en Piet Grobler oorvertel is.²⁵ Hierdie boek gee ons 'n blik op sy triomftog deur Europa, hoofsaaklik soos deur die oë van koerantverslaggewers van daardie tyd gesien.

Die tema behels die tydperk 1900 tot 1904 in die lewe van Kruger as president van die Zuid-Afrikaanse Republiek (ZAR). Dit is 'n relaas van sy reis na Europa om die Transvaalse saak by die moondhede te bevorder. Dit skets die agtergrond van gebeure waarteen Kruger as mens gesien moet word. In die eerste paar hoofstukke lees ons van die aanloop tot die ZAR se oorlogsverklaring teen Brittanje, Kruger se pogings om die Boere in die veld aan te moedig deur middel van besoeke en boodskappe, die Britse oorname van Pretoria, die president se verpligte vertrek uit Pretoria na Machadodorp en Waterval-Boven op 30 Mei 1900 en sy laaste maande op Transvaalse bodem wat gedeeltelik in spoorwegwaens deurgebring is. Sy reis het op 20 Oktober 1900 begin toe hy op 75-jarige ouderdom, na sy aanhouding in Lourenço Marques as onwillige gas van die Portugese gesant uit Delagoabaai per skip na Europa vertrek het. Met die aankoms van die *Gelderland* in Marseilles is hy soos 'n held deur 'n menigte ondersteuners in Frankryk ontvang. In die Rynprovinsies, België en Nederland het hy dieselfde soort helde-ontvangs beleef. Die boek beskryf sy segetog deur Europa, sy verblyf in Frankryk, Nederland en Switserland, sy dood en die laaste trek van sy stoflike oorskot na Suid-Afrika in 1904. Trouens, sy laaste reis huiswaarts het sy Europese triomftogte byna oortref aangesien die routrein wat sy kis van Kaapstad na Pretoria vervoer het, deur duisende toegejuig en begroet is.

Benewens verskillende bekende en minder bekende bronne, was die skrywer se hoofbronne eietydse koerantberigte, veral *De Nieuwe Rotterdamse Courant* en *De Volksstem*. In sy voorwoord maak hy die stelling dat nie een van die bekende werke oor Paul Kruger deur geskiedskrywers soos D.W. Kruger, eersgenoemde koerant geraadpleeg het nie en daarom, voer hy aan, is sy fokus op sekere gebeure skerper (p 1). Daarteenoor word *De Volksstem* egter verskeie kere deur D.W. Kruger in sy boek getiteld *Paul Kruger II* aangehaal. Hoewel D.W. Kruger ook nie na *De Nieuwe Rotterdamse Courant* in sy voetnotas verwys het nie, het hy dit wel in sy lys van bronne en geraadpleegde werke ingesluit.²⁶

Beide Zietsman en D.W. Kruger verwys deurgaans in hulle voetnotas en bronnelyste na Waszklewicz-Van Schilfgaarde se kroniek van Kruger se reis getiteld *Paul Kruger's tocht...* (1900).²⁷ In laasgenoemde werk word *De Nieuwe Rotterdamse Courant* (asook verskeie ander koerante) aangehaal. Waszklewicz-Van Schilfgaarde was 'n ooggetuie van Paul Kruger se reis deur Europa. Sy was 'n lid van die bestuur van die Nederlandsche Vrouwenbond Internationale Ontwapening.

---

25 H C M Bredell and P G W Grobler (eds), *The memoirs of Paul Kruger as told by himself* (Scripta Africana / Hans Strydom Publishers, Johannesburg, 1986)

26 D W Kruger, *Paul Kruger II, 1883-1904* (Afrikaanse Pers-boekhandel, Johannesburg, 1963), p 306

27 B Waszklewicz-Van Schilfgaarde (red.), *Paul Kruger's tocht: getrouwe beschrijving van Oom Paul's bezoek aan Frankrijk, de Rijnprovincie en Nederland, opgeluisterd door illustratiën naar momentphotographiën, ... met medewerking van H.D. van Broekhuizen ...* (A Abrahams, 's Gravenhage, 1900)

Volgens haar inleiding in bogenoemde titel sou die aankoop van die werkie bydra tot die noodverligting van vrouens en kinders van die ZAR en was dit gedeeltelik ten voordeel van die Van Broekhuizen-fonds. 'n Verwysing na hierdie interessante brokkie inligting sou van pas gewees het, veral in die lig van die feit dat Herman van Broekhuizen na die oorlog met Paul Kruger se kleindogter, Ellie Eloff, getroud is (p 101).

'n Afdruk van die omslag van Waszkiewicz-Van Schilfgaarde se werk word op die omslag van *Paul Kruger se laaste jare...* gereproduseer. Normaalweg sou erkenning aan die buiteblad-illustrasie agter op die titelblad verskyn, maar daar word nêrens in die boek daarna verwys nie. Trouens, die buiteblad is ietwat verwarrend want die onmiddellike indruk word geskep dat die titel van die boek *Paul Krugers tocht* is, en dat *Paul Kruger se laaste jare 1899-1904* 'n subtitel is.

Hoe akkuraat en betroubaar is die koerantberigte wat die skrywer as inligtingsbronne geraadpleeg het? Koerante gee 'n onmiddellike, dog vlietende indruk van gebeure deur die oë van tydgenote. In teenstelling met meer wetenskaplike bronne weerspieël koerante die tydsgees en sentimente, opinies en emosies van gewone mense. Daarom was dit moontlik vir die skrywer om 'n vars blik op die gebeure van daardie tyd te gee. Dit kan aanvaar word dat die bydraes geskryf is deur verslaggewers wat tydgenote van Kruger was. Koerantmanne het ook onderhoude met Kruger gevoer en so lees ons van hulle persoonlike indrukke van sy karakter. Met enkele uitsonderings, is verteenwoordigers beïndruk met die bejaarde staatsman se persoonlikheid, wilskrag, geduld en onwrikbare geloof. Ons lees, byvoorbeeld, van die bekende Franse verslaggewer, Henri des Houx, se indrukke van Kruger as 'n godsdienstige en politieke leier, en Adolphe Briessen, die verslaggewer van *Le Temps*, se bydrae oor 'n staatshoof wat ook staatsake voor God gelê het (pp 61, 93). Dit alles dra by tot die leser se indrukke van Paul Kruger as mens. Manie Bredell, Kruger se privaatsekretaris, het daaglikse koerantberigte aan hom voorgelees en daarom was hy terdeë bewus van wat in die berigte gestaan het en van die mag van die pers (p 96).

Enersyds is koerante meningsvormers, en andersyds kan 'n koerant probeer om sy beleid by die openbare mening aan te pas. In beide gevalle kan dit 'n objektiewe vertolking van gebeure beïnvloed. Daarom is dit belangrik dat navorsers 'n poging moet aanwend om verskillende politieke sienswyses, soos in koerante weerspieël, in ag te neem. So was die Suid-Afrikaanse koerante verdeeld oor stemreg vir die uitlanders. *Ons Land* van Kaapstad, *De Express* van Bloemfontein en *De Volksstem* het Kruger gesteun, teenoor die Engelstalige koerante, *The Cape Times*, *The Star*, *Cape Argus* en *The Transvaal Leader*. Volgens D.W. Kruger was die progressiewe opposisie, met Rhodes aan die spits, in beheer van *The Transvaal Leader* en ander Engelstalige koerante. Deur die pers is die gedagte van 'n Afrikaanerkomplot om Suid-Afrikaanse nasionalisme te bevorder, wyd en syd versprei.²⁸

De Volksstem was hoofsaaklik 'n politieke nuusblad en het die ander kant van die politieke spektrum verteenwoordig. As kampvegter vir die onafhanklikheid van die ZAR, het dit veel daartoe bygedra om die tradisionele vryheidsgees van die Boere te verewig. Enige navorsers wat die geskiedenis van die ZAR wil opstel, mag dus nie *De Volksstem* of *The Transvaal Leader* as bronne oor die hoof sien nie.

---

28 Kruger, *Paul Kruger II*, pp 208, 226-227

Die beskrywing van Kruger se dood, die vervoer van sy stoflike oorskot op die *Batavier VI* vanaf die Rotterdamse hawe, die aankoms op Suid-Afrikaanse bodem en die begrafnis te Pretoria word hoofsaaklik uit die unieke oogpunt van verslaggewers van *De Volksstem* en *The Transvaal Leader* weergegee. Soos die skrywer meld, “verplaas dit die leser midde-in die gebeure” (p 120, 129). Hy wys daarop dat die tradisioneel anti-Kruger *Leader* se beskrywings van Kruger se begrafnis te Pretoria op 16 Desember 1904 soms insiggewender as die pro-Kruger *De Volksstem* was (p 150). Verskillende sienswyses oor hierdie gebeure en oor Kruger as persoon deur sy eie landgenote word dus in die boek verteenwoordig en dra by tot die geloofwaardigheid daarvan.

Die werk is ryklik van foto’s, asook kleurillustrasies uit *Le Petit Journal* voorsien. ’n Paar foto’s waarvan die gehalte minder bevredigend was, kon egter eerder weggelaat word.

Soos die skrywer self noem, skep die aanhalings uit bronne ’n gevoel van “däär-wees”(p 3), van hoe Kruger dit beleef het, en ’n indruk van hoe mense wat met Kruger te doene gekry het, op sy persoon gereageer het. Die skrywer se doel was om hierdie gevoelens weer te gee, sonder om ’n oordeel te fel. In hierdie oogmerk het hy wel geslaag. Tog kon hy hom soms nie daarvan weerhou om sy eie vertolking van Kruger se gevoelens en dié van sy tydgenote weer te gee nie (pp 29, 35, 75).

Soms verwys die skrywer eers aan die einde van die laaste aanhaling uit ’n bron na die bronnote. Ongelukkig kan dit die leser in die duister laat. In Hoofstuk 1 word Gunning se woorde in sy verwelkomingtoespraak aan Kruger en sy deputasie te Amsterdam in 1884 aangehaal, maar die verwysingsyfer verskyn eers aan die einde van die volgende paragraaf, waar Kruger se antwoord op Gunning se toespraak aangehaal word (pp 5-6). Eers dán beseft die leser dat die aanhaling eintlik uit Van Oordt geneem is, aangesien dit nie duidelik uit die teks of die bronnote aan die einde van die hoofstuk blyk nie.

Wat aanbidding en styl betref, benodig die werk strengere redaksionele oorsig. So behoort die eerste vier paragrawe van Hoofstuk 1, deel te vorm van die voorwoord (of ’n inleiding), want in dié gedeelte verduidelik die skrywer die doel en omvang van die werk en sy gebruik van aanhalings.

Alhoewel die skrywer erkenning gee aan redaksionele hulp wat hy ontvang het met die skryf van die boek, is daar heelwat tipografiese en spelfoute. So word daar dikwels verwys na 1900 in plaas van 1904 in die laaste paar hoofstukke wat gebeure na Kruger se dood te boek stel. Vele spelfoute duik op, byvoorbeeld Suez wat Seuz word (p 36), en Marseille wat Marsaille word (p 43). Sekere taaleienaardighede pla, soos byvoorbeeld “draadgesprek” (p 25). Sou “gesprek per telegraaf” nie beter gewees het nie? Agterlosige taalgebruik en ’n geselstrant skryfwyse doen afbreuk aan die gehalte van die werk, soos byvoorbeeld “Kruger-hulle” (p 5), “dubbel seker maak”, “honderd persent seker maak” (p 36) en “ietsie later skryf Van Hamel” (p 85).

Vertalings uit die Nederlands na Afrikaans is aanvaarbaar, maar soms nie na wense nie. Die betekenis in die volgende woorde van Van Hamel, wat as tolk vir Kruger in Frankryk opgetree het, gaan verlore: “Hoe het toe sy verrassing geklim, hoe kinderlik is dit uitgespreek, wanneer hy, aan alle kante, telkens nuwe mensegroepe

Book Reviews

gewaarword” (p 43). ’n Meer toepaslike vertaling wat ’n beskrywing gee van Kruger se opgewondenheid ten aanskoue van die ontsaglike groot skares wat hom in Marseille kom groet het, sou beslis moontlik gewees het.

Ten spyte van die gebrek aan redaksionele oorsig, slaag die boek daarin om ’n indruk van Kruger as mens deur die oë van sy tydgenote te skets, wat ander werke oor sy laaste jare aanvul. Dit is moontlik gemaak deur die gebruik van inligting uit tydgenootlike bronne en die herinneringe en geskrifte van ooggetuies, reisgenote en lede van Kruger se geselskap wat sy Europese reis meegemaak het.

Jackie Fourie

Pretoria